

ГІДРОНІМІЯ БАСЕЙНУ РІЧКИ БУЖОК

У статті розглядається лексико-семантична структура власних назв гідрооб'єктів басейну річки Бужок (лівої притоки Південного Бугу). Гідроніми аналізуються за семантикою твірної основи, визначаються способи їхнього словотвору, етимологія та мотиваційні особливості.

Ключові слова: *гідронім, річка, квалітативна назва.*

Коханская А.А. Гидронимия бассейна реки Бужок. *В статье рассматривается лексико-семантическая структура имен собственных гидрообъектов бассейна реки Бужок (левого притока Южного Буга). Гидронимы анализируются за семантикой образующей основы, определяются способы их словообразования, этимология и мотивационные особенности.*

Ключевые слова: *гидроним, река, квалітативное название.*

Kohanska A.O. Hydronyms of Buzhok basin rivers. *The lexical and semantic structure of the proper names of basin of Buzhok river (left flux of Pivdennyj Bug river) and semantics of formative basis of hydronyms are analyzed in the article. Their word-formation, means etymology and motivational features are determined.*

Keywords: *hydronym, river, qualitative name.*

Гідронімам ще з давніх часів приділяється особлива увага істориків та лінгвістів. Гідроніми (як і топоніми в цілому) належать до тих власних назв, що з'явилися найдавніше. Ще в прадавні часи в людей для кращого орієнтування серед довкілля виникла необхідність відрізняти одну річку, озеро, гору від інших. У наш час неможливо підрахувати точну кількість географічних назв, навіть у картографічних атласах не враховуються назви численних дрібних об'єктів (струмків, боліт, ставків тощо). До найбільш архаїчних відносять назви річок, тому їхньому дослідженню приділяється найбільша увага.

Бужок – ліва притока річки Південний Буг. «Словник гідронімів України» [7] фіксує 7 приток Бужка, а у «Словнику власних географічних назв Хмельницької області» [9], найповнішому в наш час зібранні топонімів Хмельниччини, представлено 11 власних назв його приток, а також варіанти цих назв та їхня етимологія. У книзі «Легенди з-над сивого Бужка» [4], основна увага в якій акцентована на природі, археології, історії, етнографії та фольклорі сіл Микитинці, Хотьківці, Вереміївка і Заруддя Красилівського району, також зафіксовано місцеві потамоніми й легенди, що пояснюють їхнє походження. Етимологія окремих гідронімів висвітлена в працях С.Д. Бабишина, Л.Т. Масенко, Н.М. Торчинської і М.М. Торчинського, М.Т. Янка та інших топонімістів, проте комплексне дослідження власних назв приток Бужка відсутнє, що й зумовлює актуальність теми нашої роботи.

Басейн *Бужка* розташований між двома великими річками Хмельниччини – Південним Бугом та Іквою. Річка є межею між історичними областями України – Волинню та Поділлям. Довжина русла – 72 км, площа басейну – 709 км². Бужок бере початок біля с. Березина Волочеського району і тече заболоченою долиною з виположеними схилами. Долина трапецієподібна,

шириною до 3 км і глибиною до 30 м. До заплави прилягають численні яри та балки. Річище слабо звивисте, шириною до 10 м.

Етимологія, семантика твірної основи, мотивація гідронімів, екстралінгвальні відомості про їхні денотати подаються у вигляді словникових статей.

Батіг – потік, п. *Бужка л. Південного Бугу*; протікає через с. *Миколаїв* (Хм) [СГУ]. Семантика н. пов'язана зі словом *батіг*, що є досить поширеним явищем у слов'янській гідронімії [11: 42]. Безпосередньо назву мотивує рівно видовжена форма русла [1: 56], тобто специфічна його конфігурація [6: 35].

Берділівка – р., л. *Бужка л. Південного Бугу*; протікає через с. *Пашутинці* (Кр). Варіант н.: *Берделевка* [СГУ]. Імовірно, в основі н. – ГТ *бердо* зі значенням “провалля” [3; 1: 67], тобто н. означає: «річка, що має урвисті береги» або «річка, що протікає в урвищі» [11: 78].

Берегілі – р. Зафіксована у Хмельницькій обл. [СГУ]. Місцезнаходження не локалізоване. На нашу думку, л. *Бужка л. Південного Бугу* (Кр). Н. мотивована ГТ *берегілі* – „лука, що розкинулась на березі ріки” [2: 7].

Бужок – р., л. *Південного Бугу*; протікає через н. п. *Безина, Личівка, Копачівка Друга* (Вл), *Говори, Глібки, Марківці, Котюржинці, Митинці, Хотьківці, Вереміївка, Заруддя, Печеськи* (Кр), *Польові Гринівці, Миколаїв, Везденьки, Малі Орлиніці, Моломолинці, Редвинці* (Хм), *Митківці, Меджибіж* (Лт). Варіанти н.: *Бужокъ, Божокъ, Божекъ, Бужекъ, Вожек, Вижек, Вижок, Возек* [СГУ]. Довжина – 82 км [КРВУ]. Відгідронімна демінутивна н.

Вулієць – р., п. *Бужка л. Південного Бугу*; довжина 8 км [4: 14]; протікає через с. *Микитинці* (Кр). Демінутивна відапелятивна н., пор. *вулій* – «вулик». Можливо, назва мотивована активним розвитком бджільництва на цій території.

Гнилі – р., п. *Бужка л. Південного Бугу* (Хм); протікає через с. *Тиранивка, Терешівці* (Хм), *Ярославка* (Лт). Див. також – р. *Без назви*, довжиною 17 км [КРВУ]. Квалітативна відприкметникова н.

Гулянка – р., л. *Бужка л. Південного Бугу*; протікає через с. *Митинці* (Кр) [4: 14]. Можливо, н. указує на непостійність течії; пор. *гуляти* – «швидко, з великою силою рухатися в різних напрямках» [8; 3: 34].

Гулянка – р., п. *Бужка л. Південного Бугу*; протікає через с. *Пашківці* (Хм). Н. – див. № 7.

Жилочка – р., п. *Гнилої п. Бужка л. Південного Бугу* (Хм). Місцезнаходження точно не локалізоване. Можливо, це р., що протікає біля *Терешівці* (Хм). Варіанти н.: *Жельчка, Желочка, Żyłeczka, Żyłowka*. Н. виникла на основі асоціації р. з відповідним апелятивом; пор. *жилка* – «стовщення у вигляді нитки» [8; 4: 277].

Западінка – п. *Бужка л. Південного Бугу*, протікає через с. *Митинці* (Кр) [4: 14]. Н. – ГТ *западіна* – «глибокий крутий яр; долина між двома горами; низьке місце, понижена місцевість; кругла чи овальна полога котловина; мокра заболочена низина» [8; 5: 234].

Зінчиця – р., л. *Дзвоники л. Бужка л. Південного Бугу* (Хм). Варіант н.: *Зинчица* [СГУ]. Мотивація н. невідома.

Зобара – р., л. Бужка л. Південного Бугу; довжина – 11 км [КРВУ]. Місцезнаходження точно не локалізоване; можливо, це р., яка протікає через с. *Слобідка-Красилівська* (Кр). Н. мотивована давньоукр. ГТ *бара* – «болото; трясовина; калюжа; струмок»; *бар* – «наносний підводний вал у гирлі р.; мілина» [11: 43]; пор. також ГТ *забора* зі значенням «ряд, пасмо каменів, які перетинають річище поперек течії; у рибалок – очеретяна стіна через річку, з допомогою якої ловили рибу» [3; 1: 78].

Малій Бєрег – р., п. Бужка л. Південного Бугу; протікає через смт. *Меджибіж* (Лт) (1872) [СГУ]. Н. – словосполучення, яке складається із квалітативного прикметника та ГТ *берег*.

Манілівка – р., п. Бужка л. Південного Бугу; протікає через с. *Манілівка, Миколаїв* (Хм). Варіант н.: *Маниловка* [СГУ]. Відойконімна н. Перенесення на річку назви села, яка походить від прізвища, пор. Манилюк – «міщанин летицівський; сучасне українське. прізвище Манило» [6: 76].

Польова – р., п. Бужка; довжина 6 км [4: 14]; протікає через с. *Хотьківці* (Кр). Локативна прикметникова н.

Сластянка – р., л. Бужка р., л. Південного Бугу; довжина 11 км [4: 14]; протікає через с. *Митинці* (Кр). Варіант н.: *Шляхтянка*. Перша н. – мотивація невідома, друга – іменникова. За легендою, один із розливів річки мало не забрав життя панянці-шляхтянці під час спроби перетнути каретою бурхливу на той час течію річки.

Смальча – р., пр. Бужка л. Південного Бугу. Зафіксована у 1546 р.: «*где впадала Смальча в Божокъ, граница между Межибожским поветом и Кузьминской волостью...; шла серединой р. Смальчы вверх*» [СГУ]. Можливо, н. мотивована апелятивом *смальта* зі значенням «яскраво-синя фарба» [8; 9: 338].

Отже, гідронімія басейну Бужка представлена створеними відносно недавно назвами, про які в пам'яті народу збереглася певна інформація. Більшість онімів має квалітативний (*Батіг, Бердилівка, Берегелі, Гнила, Гулянка, Зобара Малій Бєрег*) характер. Твірними основами для гідронімікону басейну Бужка переважно виступали апелятиви (географічні терміни). Перетворення їх у назви гідрооб'єктів здійснювалося шляхом суфіксації, онімізації та субстантивації.

Засвідчено двобічний зв'язок між гідронімами й іншими класами онімів, зокрема антропонімами (через проміжний етап – ойконіми).

На подальше дослідження чекають як назви інших приток Південного Бугу (*Вишанець, Війтовина, Вовк, Іква, Дзвониha, Згар, Кудинка, Мишанець, Пожарка, Рів, Самець, Телухня, Тесівка, Фоса*), так і мікрогідронімія краю (назви непротічних вод, джерел і криниць, заболочених місцевостей тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бабишин С.Д.** Топоніміка в школі: на матеріалах Хмельницької області / С.Д. Бабишин. – К.: Радянська школа, 1962. – 122 с. 2. **Гжимайло Ю.Д.** Походження назв містечок і сіл Красилівщини / Ю.Д. Гжимайло. – Красилів, 1992. – 22 с. 3. **Грінченко Б.Д.** Словарь української мови / Б.Д. Грінченко. – К., 1907–1909. – Т. 1–4. 4. **Легенди** з-над сивого Бужка: природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Микитинці, Хотьківці, Вереміївка і Заруддя Красилівського району на Хмельниччині

– К.: Майстерня книги, 2010 – 127 с. 5. **Марусенко Т.А.** Матеріали к словарю украинских географических апелятивов (названия рельефов) / Т.А. Марусенко. – М.: Полесье, 1968. – С. 206–255. 6. **Масенко Л.Т.** Гідронімія Східного Поділля / **Л.Т. Масенко**. – К.: Наукова думка, 1979. – 102 с. 7. **Словник** гідронімів України / упор. І.М. Железняк, А.П. Корепенова, Л.Т. Масенко, А.П. Непокупний, В.В. Німчук, Є.С. Отін, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко. – К.: Наукова думка, 1979. – 780 с. 8. **Словник** української мови: в 11 т. – К.: Наукова думка, 1970–1980. 9. **Торчинська Н.М.** Словник власних географічних назв Хмельницької області / Н.М. Торчинська, М.М. Торчинський. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 549 с. 10. **Швеба Г.І.** Каталог річок і водойм України: навчально-довідковий посібник / Г.І. Швеба, М.І. Ігошин, Є.Д. Гопченко (ред.). – Одеса: Астропринт, 2003. – 392 с. 11. **Янко М.Т.** Топонімічний словник України : словник-довідник / М.Т. Янко. – К.: Знання, 1998. – 432 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- Вл* – Волочиський район
- ГТ* – географічний термін
- Кр* – Красилівський район
- КРВУ* – «Каталог річок і водойм України»
- л.* – ліва притока
- Лт* – Летичівський район
- н.* – назва
- н. п.* – населений пункт
- п.* – права притока
- р.* – річка
- с.* – село
- СГУ* – «Словник гідронімів України»
- Хм* – Хмельницький район